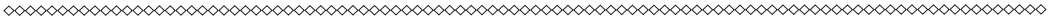

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Алла Бойко

УПРОВАДЖЕННЯ – УМОВА І ЗАСІБ ЗМІЦНЕННЯ ЄДНОСТІ МЕТОДОЛОГІЇ, ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ВИХОВАННЯ

Демократизація суспільства в Україні, поряд із соціально-економічними трансформаціями, потребує глибинних змін у свідомості й поведінці людини. У зв'язку з цим безперечно великою і всезростаючою є роль у суспільних перетвореннях педагогічної науки, подальший розвиток системи «методологія – теорія – практика виховання». Тому нагальною постає потреба відповіді на фундаментальне питання про сутність педагогіки як науки. Педагогіка – наука про освіту і виховання у його найширшому розумінні.

Проте сьогодні російські й деякі вітчизняні вчені трактують педагогіку як науку про освіту, посилаючись на Закон Російської Федерації «Про освіту», в якому освіта визначається як «цілеспрямований процес виховання і навчання в інтересах людини, суспільства і держави» [5, с. 71]. Але тут освіта трактується як виховання в його широкому педагогічному розумінні, що включає навчання і освіту. Інший аргумент також непереконливий, він полягає в тому, що в англійській мові, засобі міжнародної наукової комунікації, слово «виховання» неможливо перекласти з усіма його нюансами. Не варто заперечувати, що розвиток усієї системи цінностей і багатогранної гами почуттів дитини здатне забезпечити тільки виховання. Можливо в зв'язку з цим провідний методолог і дидакт Росії В. В. Краєвський, обґрунтовуючи педагогіку як науку про освіту, робить об'єктивний висновок, що загальноприйнятого рішення відносно цієї проблеми сьогодні немає [5, с. 71]. Вибір залишається за кожним педагогом. Він залежить від ерудиції, життєвого і педагогічного досвіду, схильності до наукового аналізу, а також від традицій і ментальності народу.

Виховання – усезагальна, вічна і постійна категорія педагогічної науки. Виховання розглядається нами як особистісно-соціальне явище і суспільно-культурний феномен. Воно являє собою виховну метасистему, має індивідуально-особистісну і загальнолюдську цінність, здійснюється в інтересах людини, суспільства, країни. Виховання – важливий компонент ідеології й культури суспільства. Воно має національний характер.

Характеристика поняття «виховання» має для нашої монографії особливе значення, оскільки нами розкривається процес упровадження інноватики саме в практику виховної діяльності загальноосвітнього навчального закладу. Упровадження інноватики в практику виховання – необхідна умова і засіб зміцнення зв'язку і розвитку системи «методологія – теорія – практика».

Виховання забезпечується не лише родиною і школою, людська особистість – продукт усього суспільства: від сім'ї до засобів масової інформації, від дитячого садка – до вишу і виробництва. Тому законотвірними є широкі погляди на виховання в українській етнопедагогіці. «Виховати» означає заховати дитину від зла, а «виховання» – процес оборони від зла протягом усього життя. У закладах освіти виховання – є спеціально організований цілеспрямований процес. А отже, воно характеризується цілепокладанням і педагогічним керівництвом по залученню підростаючих поколінь до життя в певному суспільстві, в процесі чого відбувається засвоєння ними соціального досвіду, їхнє самовиховання і самоосвіта, власний саморозвиток і самотворення.

Результат навчання і освіти – знання і досягнений рівень культури виступають основою і засобами у самовихованні людини впродовж життя (в широкому розумінні цього поняття). Звідси висновок – виховання становить внутрішню сутність навчання. Тому педагогіку можна визначати як науку про освіту, виховання і навчання. Абстрагу-

ючи виховання в його конкретному, власному значенні, доцільно погодитися і з таким визначенням поняття «виховання» – процес залучення особистості до засвоєння вироблених людством цінностей, створення сприятливих умов для реалізації нею свого природного потенціалу та творчого ставлення до життя, спрямований на утвердження суспільно значущих норм і правил поведінки особистості [4]. А отже, щодо співвідношення виховання і навчання, скористаємося узагальненням В. О. Сухомлинського. Він пояснював: «Навчання – це лише одна із пелюсток тієї квітки, що називають вихованням у широкому розумінні цього поняття ...» [11, с. 3]. На користь виховання також трактували зв'язки й залежності понять «виховання» і «навчання» М. І. Пирогов, К. Д. Ушинський, В. О. Духнович, Б. Д. Грінченко, С. Ф. Русова, Г. Г. Ващенко, А. С. Макаренко, О. А. Захаренко та інші педагоги.

Акцентуємо на цьому, щоб з'ясувати нашу позицію щодо визначення поняття «педагогічна наука», оскільки в останні роки, особливо серед російських дослідників (В. В. Краєвський, Є. В. Бережнова, Г. І. Саранцев та ін.), переважно, як було сказано, в зв'язку із впливом західної культурної традиції та зі створенням РАО, панує визначення педагогіки як науки про освіту. Є думка, що освіта – це знання, а виховання – лише цінності. Проте систему цінностей можна формувати на основі багатьох чинників, головним із яких є знання. А отже, освіта – це система знань, умінь і навичок – результат навчання. Окремі із зарубіжних дослідників пішли ще далі, ними заперечується виховання як відносно самостійний, окремий вид педагогічної діяльності, має місце тенденція невизнання виховання взагалі, з'явилася концепція антипедагогіки, декларування вільного від виховання суб'єкта, під маскою боротьби з авторитаризмом нерідко перебільшується значення самовиховання, робляться спроби замінити виховання гуманітаризацією освіти тощо.

Слід підкреслити живучість і періодичність повторень нападків на виховання. Недопустимість і шкідливість подібних тенденцій і тверджень переконливо спростовували в свій час прогресивні педагоги. А. С. Макаренко писав: «Передусім цікавим є питання самого характеру науки про виховання. У нас серед педагогічних мислителів нашого часу й окремих організаторів педагогічної роботи існує переконання, що ніякої особливої окремої методики виховної роботи не потрібно, що методика викладання, методика навчального предмета повинна заключати в собі й усю виховну думку. Я з цим не згоден...». Видатний педагог стверджував, що будь-яка робота в класі є завжди діяльністю виховна, але зводити виховну роботу до освіти він вважав неможливим [9, с. 124-125]. А отже, педагогіка – наука про освіту і виховання. Навчання – це шлях одержання освіти і основний засіб виховання.

У цьому полягає вітчизняна виховна традиція. «Бо який результат навчання (освіти), без серця благородного і вдячного? Яка користь від наук без доброї думки?» Ці далеко нериторичні запитання поставив геній українського народу, великий філософ і педагог Г. С. Сковорода ще на початку XVIII ст. [10, с. 147].

Концепції «антропоцентризму», «внутрішньої природи людини», «самоактуалізації власного потенціалу особистості», «унікальності й самодостатності особистості» та ін., якими пишається педагогіка і психологія Заходу, започатковані ще в теорії «філософія серця» Г. С. Сковороди і П. Д. Юркевича, розвинуті в наукових підходах К. Д. Ушинського, М. І. Пирогова та ін. вітчизняних педагогів, одержали подальше наукове обґрунтування в творчості сучасних педагогів і філософів як «філософія людини», «філософія освіти і виховання». Вони сприяють правильному висновку, що допомогти дитині стати справжньою людиною значно складніше і важливіше, ніж – певним фахівцем.

Інший геній українського народу В. І. Вернадський обґрунтував вирішальне значення виховання і освіти в сучасних йому умовах та в майбутній, ноосферній, найвищого рівня розвитку людській цивілізації. В зв'язку з цим він довів необхідність піднесення педагогічної свідомості суспільства, першим з'ясував значення вселюдської високоморальної взаємодії. «Не можна безкарно йти проти принципу єдності всіх людей на Землі, як закону природи», – застерігав він, стверджуючи доцільність «планетарної освітньої системи і планетарної організації людства» [2, с. 151]. Зауважимо, що поряд із інтеграційними процесами, виконанням комплексу завдань Болонської конвенції, зростає по-

треба збереження сутності українського народу, недопущення нівелювання і розчинення національного серед інших культур і народів.

На цій основі джерелом і критерієм виховання вважаємо вимогу В. І. Вернадського здійснити «організацію народу, який навчається», задовольнити прагнення кожного до самопізнання, самоактуалізації й повної самореалізації в особистісному й соціальному вимірах. При цьому кожна окрема людина вільна, конструктивна, заслуговує на збільшення до неї довіри і поваги. Тому не можемо здійснювати виховання лише зовнішніми впливами, якими б організованими і системними вони не були. Особистість у процесі виховання виступає до певної міри своїм власним проектом і створює саму себе, що забезпечується компетентним наставником, єдністю навчання і виховання.

Цими та іншими узагальненнями ще раз підтверджується доведена В. О. Сухомлинським пряма залежність якості навчання від ефективності процесу виховання. Небажання окремих дітей навчатися він справедливо вважав тривожним свідченням того, що в школі є тільки навчання і немає повноцінного виховання, духовного життя дитини в усьому його багатстві й різноманітності. Отже, єдність навчання і виховання в сучасній школі мусить будуватися на превалюванні виховання і розвитку особистості, а не засвоєнні нею певної суми знань.

А отже, проблема зв'язку теорії і практики має два основних аспекти – методологічний і організаційний. Методологічний аспект передбачає вивчення науково-пізнавальної діяльності в галузі педагогіки, встановлення єдності складових частин цієї діяльності, логічної структури наукового знання, її співвідношення з педагогічною практикою. В організаційному аспекті необхідно обґрунтувати систему розподілу функцій, форми і процедури упровадження результатів досліджень в педагогічну практику у відповідності до характеру знання. Ці аспекти не відособлені. Розробка організаційних питань повинна спиратися на певні методологічні положення.

Педагогіка – власне педагогічна наука. Тому вважаємо некоректним використання поняття «педагогіка» в словосполученнях, наприклад, музейна педагогіка, екологічна педагогіка, педагогіка співробітництва, педагогіка середовища, корекційна педагогіка тощо, оскільки педагогіка – наука про виховання, а не про музеї, екологію, співробітництво, середовище тощо. Це є засоби виховання.

Методологія педагогіки, поряд з виявленням сутності педагогічної науки, передбачає уточнення понять її предмета і об'єкта. Розуміючи, що визначення будь-якого наукового поняття завжди буде недостатнім, адже процес досягнення істини вічний і нескінченний, до характеристики поняття «виховання» як предмета педагогіки вводимо феномен «відносини» (взаємодія), оскільки виховання і навчання в школі відбувається на основі відносин і передусім – учителя і учнів. Відносини виникають у процесі спілкування і діяльності, тому головними механізмами виховання виступають діяльність, спілкування і відносини.

А. С. Макаренко в результаті своєї багатогранної виховної діяльності дійшов висновку: «...Виховує все: люди, речі, явища, але на першому місці – батьки і педагоги. З усім складним світом оточуючої дійсності дитина входить у безкінечне число відносин, кожні з яких неодмінно розвиваються, переплітаються з іншими відносинами, ускладнюються фізичним і моральним зростанням самої дитини... Увесь цей «хаос» не піддається начебто ніякому обліку, проте він створює в кожен даний момент певні зміни в особистості дитини. Спрямувати цей розвиток і керувати ним – завдання вихователя...» [8, с. 14]. Отже, виховання розглядається ним адекватно спеціально організованим відносинам (взаємодії).

Розвиваючи погляди А. С. Макаренка та інших педагогів, предметом педагогіки можна вважати пізнання закономірностей розвитку системи відносин дитини, які виникають у спеціально організованій діяльності та спілкуванні. Таке визначення предмета педагогіки не заперечує традиційного трактування, а лише поглиблює його, оскільки у виховному процесі взаємодіють різні чинники, що впливають на емоційну та інтелектуальну сферу школяра, виступаючи тим самим як дійові сили формування особистості дитини.

Таким чином, предметом педагогіки є освіта і виховання як спеціально організована цілеспрямована діяльність із формування суб'єктно-суб'єктних, морально-естетичних виховальних відносин дорослих і дітей, учителів і учнів. Характером відносин «учитель-учень» детермінуються гуманні взаємини в дитячому колективі, свідоме ставлення школярів до навколишньої дійсності, їхні критичні й реальні самовідносини, що потребує пізнання закономірностей становлення всієї системи відносин дитини для її всебічного і гармонійного розвитку [1]. Йдеться про педагогічно доцільні відносини, які складаються в навчально-виховному процесі під керівництвом учителів і спрямовуються на досягнення мети виховання. Отже, виховання – це полісуб'єктна, відкрита, взаєморозвивальна і саморозвивальна система.

Об'єкт педагогіки, як ширше поняття, охоплює всю життєдіяльність дитини, сукупність організованих і стихійних стосунків, прямих і опосередкованих відносин, позитивних і негативних упливів, що виникають у процесі становлення особистості в школі, родині, оточуючому середовищі. Підтвердженням цього служить філософсько-педагогічний висновок А. С. Макаренка, що «саме відносини становлять істинний об'єкт нашої педагогічної роботи» [9, с. 458].

Чим педагогічно доцільнішими є взаємини вчителів і учнів у навчально-виховному процесі, тим краще самопочуття дитини в школі, тим вищих результатів у навчанні і вихованні вона досягає. В. О. Сухомлинський, головним для якого була любов до дітей, трактував виховання і навчання як світ складних людських стосунків, що залежать від учителя, на совісті якого «найцінніше, що є в світі, – людина» [13, с. 217].

Отже, розвиток поглядів на виховання через поняття «відносини» – закономірний ступінь у поступальному русі пізнання методологічних основ виховання, що служить засобом подальшого розвитку педагогічної науки.

Єдність кінцевих цілей педагогічної науки і педагогічної практики, їх приналежність до однієї й тієї ж сфери людської діяльності – в цьому вже знаходить свій вираз єдність методології, науки і практики у сфері педагогіки. Але це єдність, а не тотожність. Реалізують, як відомо, загальну мету навчально-виховна практика і наука різними засобами і досягають різних результатів. Практична навчально-виховна діяльність застосовує арсенал методів, прийомів і засобів навчання й виховання. Її результатом виступає якість навчально-виховного процесу. Педагогічна теорія звертається до засобів пізнання, і саме нові знання є її інтелектуальним продуктом. Процес і процедури отримання педагогічних знань як наукових засобів удосконалення педагогічної практики можуть бути розкриті і описані на основі уявлення про шляхи здійснення педагогічною наукою своєї кінцевої мети – створення найбільш ефективних систем і засобів навчання та виховання.

Інтерес до методології педагогіки в сучасних умовах поглиблюється, що зумовлено такими зовнішніми і внутрішніми чинниками: по-перше, демократизацією суспільства, розумінням дитини як самодостатньої і неповторної унікальності, здатної до проєктування і здійснення самої себе; по-друге, формуванням гуманістичної свідомості суспільства на основі вищих цінностей людства, розуміння дитини як найвищої цінності, «міри всіх речей»; по-третє, необхідністю уточнення сутності поняття «педагогіка», її предмета та об'єкта; по-четверте, рухом людства від ізоляції й замкнутості до єдності й цілісності, інтеграції й водночас збереження національної окремішності українського народу; по-п'яте, потребами обґрунтування провідної, координуючої ролі педагогіки серед наук про людину, її інтеграції й диференціації щодо всього комплексу гуманітарних знань; по-шосте, збільшенням різноманітності й обсягів методик і методів дослідження, що, поряд з позитивним значенням, нерідко призводить до не завжди адекватного їх добору і невизначеності позиції дослідника, переважно в зв'язку з суперечностями суспільного розвитку; по-сьоме, потребами зміцнення зв'язків теорії і практики засобом упровадження інновацій.

Упровадження відіграє особливу роль у зміцненні і розвитку системи методологія-теорія-практика. Це спеціально організована й систематизована діяльність, що відбувається як процес, спрямований на удосконалення педагогічної практики на основі інновацій (нових досягнень педагогічної науки, педагогічних технологій, перевіреного і виправданого передового досвіду), які втілюються і виявляються у ціннісних орієнти-

рах, піднесенні якості знань, умінь і навичок учнів, сприяють підвищенню професійних компетентностей педагогів, а отже, забезпечують їхню освіту впродовж життя і високу конкурентоспроможність.

Методологія педагогіки покликана відповісти на головне запитання, яке виникає перед дослідником, як і яким чином вести наукову роботу, щоб досягти поставленої мети. Варто при цьому зазначити, що методологічні знання – не догма, якою вони були в недалекому минулому, не можуть вони бути і стабільною в часі та просторі вказівкою на всі випадки життя. Вони доповнюються і розвиваються. У даних умовах характеризуються значно більшим динамізмом та гнучкістю відповідно до змін у житті людини і суспільства, потребують постійного впровадження нового в практику.

Під впливом зміни соціально-економічних орієнтирів, представлених у вигляді норм, регулюючих різні аспекти діяльності, в т.ч. і педагогічної, особливо яскраво проявляється здатність педагогічної науки до прогнозування на кожному етапі її розвитку. У цьому випадку перед нею стоїть завдання без «спроб і помилок» передбачити, як буде «поводити себе» наявна система навчання і виховання в нових умовах і як потрібно її змінити, щоб вона найбільшою мірою відповідала цим умовам, при чому змінити так, щоб досягти максимального співпадіння поставлених цілей і реально отриманих результатів.

Донедавна в методології гуманітарних наук основоположне значення надавалося ідеологічним знанням. Ними пригнічувалися всі методологічні пошуки, перевірялися теоретичні узагальнення і висновки дослідника. Найчастіше це були партійні догми і лозунги, які підміняли все багатство методології, теорії і наукове спрямування практики виховання.

Оскільки педагогіка, як наука про виховання (самовиховання), навчання і освіту (самоосвіту), функціонує в певному суспільстві з метою формування і долучення підростаючого покоління до загальнолюдських і національних цінностей, їх збагачення, то не може не враховувати в методології, наприклад, глобальної демократизації країни, зростання системотвірної ролі людини, її всебічного і гармонійного розвитку, як сенсу суспільних перетворень, вектора людства до планетарної цілісності й гармонізації та ін.

Отже, методологія – це фундамент, який визначає напрям, мету, зміст, методику, значущість і доцільність наукових пошуків. Специфіка методологічного знання в педагогіці, за даними нашого наукового досвіду, полягає також у поєднанні і диференціації вчення про методи пізнання і методи практичної дії. Таким чином, методологія в педагогіці є не лише засобом високого рівня теоретичного пізнання й узагальнення, а й одночасно інструментом практичного перетворення педагогічної дійсності на наукових основах. Слід наголосити, що методологія – це наука про наукове пізнання.

Проте методологією не можна вважати будь-яке абстрактно-теоретичне положення. Водночас також недопустимо всяку практичну пораду про засоби педагогічної взаємодії відносити до методології. Маємо на увазі лише поєднання в творчості вченого нового теоретичного знання з використанням його в практичній педагогічній діяльності. Тому солідарні з тими вченими, які вважають упровадження нового педагогічного знання в практику невід'ємним компонентом, а отже, етапом педагогічного дослідження, після його експериментальної перевірки й апробації. «Підготовка рукопису – це лише проміжний, а не кінцевий продукт наукової роботи», – застерігає В. Г. Кремень [7]. У сучасних умовах для піднесення темпів реформування освіти в Україні необхідно на основі повного і оперативного впровадження досягати більш тісного зв'язку методології, теорії, емпіричного знання і реальної педагогічної дійсності в цілому. В організації систематичного впровадження полягає основна умова активізації розвитку педагогічної теорії й удосконалення педагогічної практики, навчання і виховання підростаючого покоління.

Вся сукупність функцій педагогічної науки може складати три групи: 1) знання про сутність педагогічних явищ, про закономірності педагогічного процесу, уже побудованого, здійсненого в реальності; 2) знання про те, як потрібно будувати, здійснювати педагогічний процес з метою його удосконалення; 3) знання прогностичного типу, на майбутнє у відповідності з цілями, поставленими суспільством. До першої і другої груп відносять-

ся, наприклад, загальні принципи навчання і виховання, педагогічні правила, методичні рекомендації, методи й форми педагогічної діяльності. Неважко побачити, що перша і друга з цих груп педагогічних знань у філософському плані, як про це пише В. В. Красвський, співвідносяться з категорією сущого (знання про вже існуючий педагогічний процес, який реально протікає, чи про те, як можна його удосконалити), а третя – з категорією знань про те, як потрібно конструювати цей процес у майбутньому [6, с. 81].

Особливо слід підкреслити, що упровадження є необхідною ланкою зв'язку між ними – теоретичних знань (фундаментальних і прикладних досліджень) і практики. Тому впровадження розглядається нами не лише як самостійний, завершальний, кінцевий «пункт» педагогічного дослідження, а як елемент його структури в органічному взаємозв'язку з іншими етапами науково-дослідної роботи.

Отже, методологія педагогіки включає вчення високого, узагальнюючого порядку про предмет, об'єкт, поняттєво-термінологічний апарат, структуру, логічну організацію, зміст, засоби, форми і види діяльності в галузі теорії і практики виховання філософського (загальнонаукового), конкретнонаукового і технологічного рівнів.

Базуючись на філософському, загальнонауковому рівні, доходимо висновку про те, що виховання як особистісно-соціальне явище відбувається на основі поєднання передусім антропоцентричного і соціоцентричного підходів, актуалізації механізмів особистісного і соціального саморозвитку в межах відносно самостійних, але пов'язаних між собою онтологічних, гносеологічних, аксіологічних і праксіологічних систем. Це забезпечує при обґрунтуванні й здійсненні виховного процесу враховування законів загального буття людини, досягнень теорії пізнання, досліджень природи цінностей, методики практичної діяльності, її творчої сутності й доцільності – все це у своїй сукупності складає філософсько-методологічні основи виховання (філософію виховання). Оскільки онтологія вивчає відносини людини і буття; теорія пізнання – відносини суб'єктів, а також – суб'єкта і об'єкта в процесі пізнавальної діяльності; аксіологія – відносини людини до оцінювальних нею об'єктів, а праксіологія – відносини індивіда чи індивідів і об'єднань людей у процесі певного виду практичної діяльності, то методологія виховання значною мірою базується на пізнанні закономірностей формування суб'єкт-суб'єктних відносин дорослих і дітей, їх структур і механізмів, видів і типів, рівнів та етапів становлення, що детермінується в навчально-виховному закладі особистісними якостями, культурою і професійною компетентністю вчителя, а отже, – усвідомленням і трансформацією названих загальних систем філософії на виховний процес. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба педагогічного обґрунтування суб'єкт-суб'єктних відносин педагогів і учнів як категорій педагогічної науки. Таким чином, суб'єкт-суб'єктні, морально-естетичні педагогічно доцільні виховальні відносини учителів і учнів виступають загальною методологічною основою виховання, найважливішою умовою і провідним фактором гуманізації навчання і виховання, а це означає – що суб'єкт-суб'єктні відносини є головним чинником подолання соціально-педагогічних суперечностей в процесі реформування і модернізації національної системи виховання підростаючого покоління.

Щодо конкретнонаукової методології, яка значною мірою визначає на сучасному етапі теорію і технології педагогіки, то до неї не можна не віднести, по-перше, загальнонаукових ідей постмодернізму, як суттєвої складової інтелектуального і культурного контексту нашої епохи, оскільки постмодернізм чинить «довготривалий і глибокий вплив на академічне і культурне життя людства». Автори «Енциклопедії постмодернізму» переконливо доводять, що «це не так стиль, як безперервний процес одночасного розпаду та перетворення в межах безлічі мистецьких, культурних та інтелектуальних традицій» [3, с. 9]. Проведений аналіз дозволив нам виділити як провідні в методології і теорії сучасного виховання такі ідеї постмодернізму: визнання центрального місця етики в будь-якому обговоренні соціальних проблем, синтезування нашого сучасного розуміння наукового знання з фундаментальними суспільними й етичними питаннями, які ставилися, переосмислювалися і переоцінювалися філософами протягом усєї людської історії; з'ясування понять «суб'єктності, індивідуальності і Бога, забутих у модерному світі» та ін. [3, с. 4].

По-друге, для визначення методологічних основ досліджуваного педагогічного явища чи процесу мають значення: історичний етап розвитку суспільства, його соціально-економічні умови, певний історико-педагогічний період. «Проблема періодизації – одна з найголовніших наукових проблем...», – доводить О. В. Сухомлинська [12, с. 38].

По-третє, методологічним орієнтиром для теорії і практики виховання виступають праці класиків педагогіки, фундаментальні дослідження з філософії, історії, історії педагогіки, психології. В свою чергу, педагогічні висновки й узагальнення слугують методологічним показником для всіх наук про людину. Педагогіка має визначальний та інтегративний характер щодо виховання, навчання і розвитку людини. Це досягається на основі різних видів і типів упровадження, взаємопроникнення наукових знань.

Звичайно, не в кожному дослідженні і тим більше не в кожному науковому аналізі можуть ставитися проблеми високого рівня узагальнення. Все ж розуміння цих питань ученим визначає головний напрям дослідження, науковий і практичний рівень роботи. Проведений аналіз показує, що проблема лише тоді досягає певної дослідженості, коли вона вивчається на філософському (загальнонауковому), педагогічному (окремо науковому) і технологічному (конкретно-дослідницькому) рівнях, що особливо важливо в сучасних умовах, оскільки поряд з прикладним спрямуванням науки, постає завдання її фундаменталізації. Це зумовлено потребами оновлення духовно-ціннісних орієнтирів молоді, а у зв'язку з цим – розробки нових теорій і технологій розвитку особистості, які б відтворювали соціальні реалії сучасного життя, їх упровадження у виховання. Тому вчені й практики покликані позбуватися старих виховних стереотипів, досягати нового змісту, оновити методи і форми діяльності, але не втратити вічного, що є в змісті й засобах виховання кожного народу. Таким чином, по-четверте, теорія виховання може піднести свою продуктивність у формуванні особистості лише на міцному методологічному підґрунті, не втративши раніше досягнутого. Вирішальне значення в цьому, поряд з упровадженням, має науково-педагогічна інформація.

Завжди маючи це на увазі, ми не ставимо знаку рівності між упровадженням і організацією науково-педагогічної інформації. Загальна «науково-педагогічна інформація» поняття ширше за змістом, ніж упроваджувані ідеї і рекомендації. Вона дає вчителіві уявлення про дискусійні питання, про точки зору діячів різних наукових шкіл, про перспективи розвитку педагогіки та інших наук, про нові гіпотези та наукові підходи.

Як і у будь-якому явищі, у вихованні є традиційне, вічне, що соціально-історично склалося й передається від одного покоління до іншого, і сучасне, інноваційне, що затребується і особливо яскраво виявляється на певному етапі розвитку суспільства. Воно, як правило, пов'язане з глобальними якісними змінами в життєдіяльності народу і країни. Його новими, співзвучними часові фундаментальними ідеями в розвитку методології визначаються оновлені парадигмальні основи практичної виховної діяльності. Проте не слід забувати, що в інноваційному завжди мають місце узагальнені, перевірені часом вічні ідеї і цінності соціально-культурного спадку. Отже, в традиційному зберігається те, що сприяє кристалізації і творчому розвитку сучасного, новаторського, служить його підґрунтям.

Варто підкреслити, що у поєднанні новаторства і традиційності криються великі потенційні можливості методологічного знання, виявлення і формування всього багатства інтелектуальних і духовно-моральних якостей підростаючого покоління. Не можна не погодитись, що саме відсутністю конструктивних ідей та інноваційних підходів у першій половині 90-х років минулого століття і легковажною знеоцінкою накопиченого традиційного досвіду виховної роботи, відсутністю інтересу до впровадження нового значно загальмувалося визначення пріоритетів і ціннісних орієнтирів оновлення виховання на демократичних засадах. Таким чином, новаторство у вихованні не заперечує традиційного, воно діалектично утримує його в знятому вигляді, створюючи на цій основі нові прогресивні наукові теорії і практичні технології діяльності. Отже, важливість проблеми не означає її методологічності, хоча методологічний рівень розгляду проблеми, як правило, робить її важливою.

Педагогіка розглядається нами як самостійна наукова дисципліна, що поєднує не лише методологічний, а й теоретичний і практичний компоненти. Теорія – це система

педагогічних знань високого рівня узагальнень, що пояснює й удосконалює педагогічну практику. Проте, якщо методологічні знання слугують фундаментом розвитку і теорії, і практики, то теоретичні – основою переважно практичної діяльності, її пояснення й удосконалення.

Потрібно створювати сприятливі умови для роботи тим ученим, які проводять дослідження з фундаментальних проблем методології і теорії педагогіки, не звинувачувати їх у тимчасовій відсутності «виходу на практику». Тільки за цієї умови можуть з'явитися глибокі теоретичні, а на їх основі – прикладні дослідження і розробки, посібники, науково обґрунтовані рекомендації тощо. Результати науково-педагогічних досліджень можуть мати різний характер. Найважливішими із них є єдині методолого-теоретичні положення і обов'язкові нормативні документи: навчальні плани, програми і підручники.

Вирішення будь-якої наукової проблеми може сприяти за кінцевим рахунком покращенню практики. Однак, специфіка виробництва і науки різна. Адже матеріальне виробництво створює нові речі і процеси, а наука – нові знання (серед них насамперед такі, які викликані виробничими потребами). Підвищуючи ефективність теоретичних досліджень важливо не ототожнювати, за попередженням В. В. Краєвського, ефективність з утилітарністю. Теорія не може залежати від утилітарного результату, зведеного до окремих актів діяльності. «Вона залежить від практики у найбільш загальних характеристиках, як її кінцевий результат. Утилітарність є принципом організації виробництва, а не науки» [6, с. 96].

З часу заклик Г. С. Сковороди «Пізнай себе», першого в Східній Україні філософа, українця, полтавця, пройшло близько трьохсот літ. Незважаючи на відстань у часі, цей заклик актуалізується, набирає сили, виповнюється новим змістом. Якщо традиційно він означав потребу і навіть обов'язок пізнання людиною власної природи, то в інноваційному сенсі – це звертання не лише до окремої, конкретної особистості, а й до людства в цілому, виявлення природних якостей і соціальних можливостей, закодованих в людському генотипі й загальнолюдській культурі.

Коли ми маємо на увазі виховання, то беремо до уваги в індивідуумі те, що здобуто в ході біологічної еволюції людства, а також ті характерні риси й ознаки, що сформовані в результаті діяльності, спілкування і відносин, тобто соціальних самозмін особистості. Виховання передбачає гармонізацію особистісного і соціального факторів, а отже, виховання – це особистісно-соціальний феномен. Ним зумовлюються індивідуальні й соціальні можливості людини, її специфіка, воно має особистісне й суспільне значення.

Виховання виконує об'єктивну функцію взаємодії між поколіннями, забезпечує індивідуальне становлення людини й повноцінну життєдіяльність у всі її вікові періоди, впевнене входження та повну адаптацію до життя в певних соціально-економічних реаліях. Таким чином, виховання об'єднує в спеціально організованій діяльності, спілкуванні й відносинах і досягає не лише загальну соціалізацію особистості, а передусім формування її неповторності й унікальності, спрямовуючи процес розвитку на різні зміни біологічного і соціального рівнів формування людської особистості. За даними нашого дослідження, поняття «виховання» в його найширшому розумінні включає поняття «соціалізація». А отже, виховання в навчальному закладі, як спеціально організований цілеспрямований процес забезпечує водночас масову соціалізацію й спеціально організовану, особистісно орієнтовану діяльність з формування певного типу особистості, її індивідуального розвитку, становлення її суб'єктності.

Буття людини зводиться не тільки до утилітарного, як адаптуватися до певного суспільства, а передусім – як і при яких умовах забезпечити своє власне самовдосконалення, розвиток і реалізацію потенційних можливостей, що закладені в нашій природі. Воно відповідає на запитання: яким чином удосконалити природу «в собі» і «для себе», але також і «для суспільства», бо живемо в певному соціумі, творимо його, відчуваємо його вплив і відповідальність за нього. На особливу увагу й розкриття в зв'язку з цим заслуговує загальнонауковий термін «соціалізація» в його співвідношенні з поняттям «виховання».

Отже, поділяємо позицію і зміст тих вітчизняних і зарубіжних досліджень, що базуються на розумінні соціалізації як частини процесу становлення (виховання) особис-

тості, в ході якого формуються найбільш загальні й стійкі риси особистості. Специфічні підходи до розуміння соціалізації мають психоаналітики, біхевіористи, символісти, представники інших напрямів психології. В гуманістичній психології соціалізація трактується як самоактуалізація Я-концепції, оскільки людина як істота соціальна не може розвиватися без взаємодії з суспільством.

Таким чином, у сучасних умовах мають місце теоретичні розходження, що стосуються як власне тлумачення терміну «соціалізація», так і його співвідношення з базовими поняттями педагогіки – «вихованням» і «освітою». Деякі дослідники висловлюють занепокоєння щодо наявності протилежних тенденцій – підміни «соціалізацією» «виховання» чи «педагогізацією» – «соціалізації». Має місце трактування соціалізації як контексту виховання (Л. І. Новикова, О. В. Мудрик). Водночас соціалізація розуміється як контекст освіти (В. В. Краєвський, А. В. Петровський). Якщо ми трактуємо виховання як особистісно-соціальне явище, то соціалізація виступає його компонентом, а отже, розглядаємо виховання у його широкому розумінні як процес, що включає в себе соціалізацію, але не зводиться до неї.

Інші дослідники акцентують увагу на тому, що оскільки до виховання входить і самовиховання, то відбувається взаємодія соціалізації і самовиховання, що мусить опосередковуватися діяльністю педагога, яка полягає в координації процесів самовиховання і соціалізації особистості. Таким чином, виховання і його складник – соціалізація – це поступове набуття індивідумом особистісних, духовно-моральних якостей, соціального досвіду, культури і багатства людських відносин, розширення комунікативної сфери, спілкування і діяльності, становлення самосвідомості, добродійної життєвої позиції. У такому розумінні співвідношення понять «виховання» і «соціалізація» полягає розвиток концепції «філософії серця» Г. С. Сковороди й П. Д. Юркевича.

Варто відмітити, що «пізнати себе», проникнути в глибини свого внутрішнього суб'єктивного світу можна лише на основі усвідомлення й самоактуалізації власного «Я», вдосконалення соціально-економічного й історико-культурного середовища, поля матеріальної і духовної діяльності, досягнення його певного цивілізаційного рівня. У середовищі забезпечуються необхідні умови виховання, можливості самовдосконалення і самотворення особистості. У ньому вона виявляється як суб'єктивна, саморозвивальна індивідуальність.

Виховання відбувається в процесі взаємодії його суб'єктів, на основі даних спадковості, вікових, психологічних та індивідуальних особливостей, соціального середовища, характеру відносин, які дорослі конструюють з дітьми, взаємин у дитячому і педагогічному колективах, але головним джерелом виховання є сама дитина, її потреби й інтереси, самовідносини, життєва самоактивність. Взаємодіють внутрішні природні сили дитини і її самоактивність у контексті певного соціально-культурного середовища, керованого дорослими, на основі чого відбувається її розвиток, а отже – виховання. Виховання відіграє провідну роль і щодо розвитку, оскільки визначає його реальність і темпи.

Виховання відбувається в процесі діяльності. Відмітимо, перш за все, що в систему педагогічної діяльності в широкому розумінні, за підтвердженнями нами даними, входять чотири основні її види: 1) діяльність (професійна) педагогів-практиків, учителів і вихователів; 2) адміністративна діяльність, яка регулює і спрямовує роботу практиків; 3) діяльність з передачі результатів педагогічної науки в практику; 4) наукова діяльність у галузі педагогіки. Педагогічна діяльність, професійна діяльність здійснюється педагогами, найважливішою її структурною ланкою є мета. Метою визначається процес, методи, форми і види взаємодії, що суттєво впливає на результативність педагогічної діяльності і виховання. Не можна не погодитися, що педагогічна діяльність виникає в системі виховання, вона є його суб'єктивним відображенням і розвивається в процесі педагогічної практики, відповідно визначеної мети. Виховання і педагогічна діяльність єдині тоді, коли будемо мати на увазі виховання як спеціально організований процес у певному навчально-виховному закладі. Якщо ж будемо розглядати виховання у його широкому розумінні, що здійснюється суспільством, громадськістю, батьками, вчителями, самими дітьми «на кожному квадратному метрі», то педагогічна діяльність буде входити як компонент і один із засобів цього процесу.

Список використаної літератури

1. Бойко А. Н. Теория и методика формирования воспитывающих отношений в общеобразовательной школе : монография / А. Н. Бойко. – К., 1990. – 267 с.
2. Вернадский В. И. Размышления натуралиста: Научная мысль как планетарное явление / В. И. Вернадский. – К., 1994. – 191 с.
3. Енциклопедія постмодернізму / за ред. Чарлза Вінквіста та Віктора Е. Тейлора. – К., 2003. – 503 с.
4. Закон України «Про виховання дітей та молоді». – К., 2004.
5. Краевский В. В. Методология педагогики: Новый этап : учеб. пособ. для высших учебных заведений / В. В. Краевский, Е. В. Бережнова. – М., 2006. – 394 с.
6. Краевский В. В. Соотношение педагогической науки и педагогической практики / В. В. Краевский. – М., 1977. – 64 с.
7. Кремень В. Г. Про наукову діяльність АПН України в 2005 році та завдання на 2006 рік / В. Г. Кремень // Педагогічна газета. – 2006. – № 3. – С. 2-6.
8. Макаренко А. С. Книга для родителей / А. С. Макаренко // Пед. соч. : [в 8 т.]. – М., 1985. – Т. 5.
9. Макаренко А. С. О «взрыве» / А. С. Макаренко // Пед. соч. : [в 8 т.]. – М., 1984. – Т. 3.
10. Сковорода Г. С. Благодарный Еродий / Г. С. Сковорода // Антология педагогической мысли Украинской ССР. – М. : Педагогика, 1988. – С. 143–151.
11. Сухомлинский В. А. Рождение гражданина / В. А. Сухомлинский. – М., 1971. – 335 с.
12. Сухомлинська О. В. Періодизація педагогічної думки в Україні / О. В. Сухомлинська // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002 : зб. наук. пр. до 10-ти річчя АПН України. – Х., 2002. – Ч. 1.
13. Сухомлинський В. О. На нашій совісті – людина / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори. : [в 5 т.]. – К., 1977. – Т. 5.

Лідія Нечепоренко

УПРОВАДЖЕННЯ ОНТО-ІНВАЙРОНМЕНТАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ЯК ОСНОВИ УСПІХУ ОСОБИСТІСНОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Неповторність і висока самоцінність кожної індивідуальності є найвищим досягненням її досконалості. Можливість щасливого існування забезпечується простими педагогічними та іншими добродійними вчинками, яким, на жаль, іноді не вірять. Не можна побудувати своє щастя на нещасті інших, — так говорить народна мудрість. Так стверджують і автори окремих спеціальних досліджень.

Такий же добродійний шлях самореалізації пропонує і вічна книга — Біблія. Підтримуючи вимоги Нового заповіту — моральні правила самовдосконалення через добродійність і любов до інших людей — зроблено спробу знайти наукове обґрунтування їх. І знайдено. Це відкриття В. І. Вернадського про «моноліт життя» і «ноосферу», які формуються людськими зусиллями: бажаннями, думками, діями, словами; це відкриття лікарів, інженерів, соціологів, об'єднаних наукою екологією, про залежність стану природи від реальної діяльності людини. Виснаження природних ресурсів призвело до кризи в окремих регіонах Землі. На підтримку такого положення можна додати думки багатьох численних авторів високохудожніх творів класичної художньої літератури, різних видів мистецтва, коли ріки, дерева, птахи допомагали людині.

Виходячи з цих позицій, і слід намагатись розвивати особистість таким чином, щоб забезпечити її гармонійний позитивний розвиток. Адже реальна поведінка лідерів-диктаторів, жорстокість терористів досить часто рикошетом повертались жорстокістю до самих авторів. Згадаємо долю Наполеона, Гітлера, Сталіна... І цьому є пояснення. Шкода тільки, що вони ігноруються окремими керівниками, лідерами, які повторюють жорстокі помилки своїх попередників.

Наше дослідження переконливо свідчить, що цілком є можливим шлях через освітні, соціально-психологічні ідеї допомоги сформуванню конкретних позитивних правил поведінки. Педагогічні умови самовдосконалення, доступні для виконання кожною окремою людиною ґрунтуються на онто-інвайронментальних методологічних засадах. Єди-